

BARABÁS LÁSZLÓ

A MAROSSZÉKI FARSANGI SZOKÁSOK ÉS JÁTÉKOK RÉGIÓBELI ARÁNYAINAK TÖRTÉNETI ÉS EGYHÁZI KONTEXTUSA

MAROSSZÉK RÉGIÓ

Településtörténeti, nyelvjárási és néprajzi jelenségek rendszerét figyelembe véve meghatározható a néprajzi Marosszék kulturális régió és belső tagolódása.

A Maros két oldalát védő székelyek földje, a későbbi Marosszék területileg beékelődött a már kialakult erdélyi vármegyei közigazgatási rendszerbe. Több oldalról vármegyei terület vette körül és bizonyos részein eredetileg is mezőszégi nyelvjárást beszélő magyarok éltek. A történeti Marosszék székelyei katonai szerepükben, rendi tagozódásukban, székely mivoltukban ugyanúgy éltek, mint a székelység zöme. Különösen szorosan kapcsolódtak a szomszédos Udvarhelyszékhez a nemzeti letelepedés, településszerkezet, földrajzi-ökológiai adottságok, majd a felekezeti megszólás és a társadalomszerkezet szempontjából. A későbbi századokban életmódbeli, társadalmi és etnikai viszonyaiban Marosszék a szomszédos vármegyékhez kezdett hasonulni, főleg a velük érintkező nyugati részein. Ez az egységesülés a 19. század második felében felerősödött, amikor közös közigazgatási egységbe került Marosszék és Torda vármegye keleti része. Az egységesülésben jelentős integráló szerepe volt a megyeszékhelynek, Marosvásárhelynek, a „székely fővárosnak”.

Körvonalazható a történeti Marosszéknél szélesebb hatósugarú régió, nagyjából megyényi terület, ahol az ökológiailag változatos tájakon kialakulhatott a szakosodott vidékek, falvak és életformák egymást kiegészítő rendszere. Ez a régió magában foglalta a történeti Marosszék területét mint központi magot, de ide kapcsolódtak a marosmenti, „vármegyei”, többségükben magyar lakosságú falvak Szászrégentől délre és északra, valamint



a Kis-Küküllő völgyének egykori udvarhelyszéki és vármegyei falujából is jónéhány. (A Marosszékkal határos néprajzi tájakat és a régió belső tagolódását az A térképlap szemlélteti.)

A zóna nemzetközi terminus a magyar szakirodalomban nem terjedt el, nem vált közhasználatúvá, bár történt erre javaslat (Barabás 1980: 23–41). Marosszék esetében a zóna fogalom és a hozzá kapcsolódó többi megnevezés (makrozóna, mezozóna, mikrozoná, reliktumterület, integrált zóna, kontaktzóna) segíthet a régió sajátosságainak megragadásában. Különösen ez utóbbira, a kontaktzóna terminusra gondolunk, amely karakterisztikus zónák közötti átmeneti terület. Marosszék régió sajátosságai úgy alakultak, hogy néprajzi-kulturális értelemben kontaktzónává vált a vármegyei területek és Székelyföld között, a nyugat-erdélyi (mezőségi) magyarság és a kelet-erdélyi magyarság (székelyek) kultúrája között. Az etnikai sokszínűség tekintetében kontaktzóna egyrészt a mezőségi, valamint a Görgény-völgyi románság felé, másrészt a Régen környéki, valamint a Segesvár vidéki és Kis-Küküllő menti szászok néprajzi vidékeivel állott kapcsolatban.

A felekezeti megoszlás tekintetében hasonlóképpen kontaktzónának, átmeneti területnek tekinthetjük a római katolikus keleti székelység (konkrétan: a szomszédos Udvarhelyszék havasalji katolikus fele és Gyergyó vidéke) és a protestáns többségű nyugat-erdélyi vidékek (konkrétan: a szomszédos Mezőség és a Kis-Küküllő mente) között. A felekezeti határ a Marostól indult (Marosszentgyörgy, Székelykál, Iszló), kettévágta a Nyárádmentét, a Sóvidéket, Kis-Küküllő vidékét, kialakítva egy-egy olyan jellegzetes kistájat, mint a katolikus Szentföld és Partium vagy a református Marosmente, Murokország vagy Patakmente. A római katolikus és református határ mentén – a felekezeti kontaktzónában – unitárius falusor húzódott Szabédtól Nagyernyén át Csokfalváig, Raváig és Böződig, a Középső-Nyárádmentén alkotva jellegzetes szokáskultúrájú falucsoportot (Szentgerice, Szentlászló, Szentháromság, Gálfalva, Szentmárton, Vadad). A régió több vidékén a felekezeti sokszínűség jellemző, a történelmi magyar egyházak tagjain kívül jelentős számú ortodox és görög katolikus hívő élt, különösen a régió nyugati felében. (A kutatópontok magyar lakossága felekezeti megoszlásának arányait a B térképlap szemlélteti.)

A kontaktzóna jellege abban is megmutatkozott, hogy a régió mind a nyelvjárás, mind a lokális identitás és más sajátosságok tekintetében két domináns mezoszónára, alrégióra, egy nyugati-mezőségiesre és egy keleti-székelyesre tagolódott. A nyugati mélyen benyúlt az egykori székely szék területére, a keleti egyre kisebb területére húzódott vissza. A két alrégió (mezozóna) határa délről északra haladva Nagykend–Erdőszentgyörgy–Nyárádszereda–Jobbágytelke vonalánál húzódott.

A nyugati (mezőségies) és a keleti (székelyes) mezoszóna elkülönülése nemcsak a számba vett kulturális jelenségek (a nyelvjárás, a népi tájszemlélet és lokális identitástudat, a házak és csűrök, a fedeles székelykapu, a székely harisnya, a kalendáriumi szokások, a vásárok és vásárcörzetek, valamint a falucsúfolók, falusorolók) alapján rajzolódik ki, hanem egzaktabb módon, a *Magyar Néprajzi Atlasz* térképeinek számítógépes vizsgálatából is. A magyar nyelvterület nagy, közepes és kisebb régióinak számítógépes meghatározása során csoportosították azokat a településeket, amelyek az azokat jellemző kulturális jelenségeket illetően leginkább hasonlítanak egymásra (klaszteranalízis). A fő tömbtől először az erdélyi települések váltak le, jelezve hosszú történelmi függetlenségüket és késői polgárosodásukat. Azután több csoportosítási menetben együtt maradtak, csak a 17. lépés után alkotott az addig egységes Erdély két csoportot. „A Székelyföld (és Bukovina) a Maros középső folyásától keletre egy nagyjából észak–déli vonal mentén válik el Erdély nyugati részétől. Ez a vonal nem követi a történelmi határokat, mert Maros-Torda és Kis-Küküllő megyéket kettévágja. A földrajzi határokat is csak annyiban, hogy mind a Maros, mind a Küküllő menti falvak esetében a magasabban fekvő falvak kerültek a kelet-erdélyi régióba” (Borsos 2001: 50). A

még részletezőbb csoportosítás során a nyugat-erdélyi régió két csoportra bomlott, az egyik a Szamos-völgyi, a másik a Maros-völgyi településeket fogta össze. A kelet-erdélyi régióban három csoport különült el, az egyik Csík-Gyimes és Gyergyó, a másik Háromszék, Kászón és az Olt mente falvai, a harmadik Udvarhelyszék és Marosszék keleti fele (Borsos 2002b: 56–57). A számítógépes elemzés eredményeinek értékelésekor figyelembe kell vennünk a kutatópontok viszonylagos távolságát (a minket érdeklő területen 40–50 km) és azt is, hogy a *Magyar Néprajzi Atlasz* kérdései közül olyan, a kulturális tagolódás szempontjából fontos témák kimaradtak, mint a néptánc, népzene. Mégis úgy véljük: az árnyalatokban lehetnek eltérések, de a végeredmény meglepően hasonló.

A fentiek alapján még jobban kidomborodik a néprajzi Marosszék kontakt, átmeneti zóna jellege. Tágabb összefüggésben kulturális régióink mint átmeneti zóna elválasztja és egyben összeköti az erdélyi magyarság északnyugati és délkeleti csoportjait (Paládi-Kovács 2003b: 60).

A népi tájszemlélet és lokális identitástudat „mértékegysége” viszont nem a megyényi terület, a régió, hanem annál jóval kisebb; vidék vagy kistáj nagyságrendű. Régióinkban ezek karakterisztikusak, jól megkülönböztethetők és máig közhasználatúak: Sóvidék, Küküllő vidéke, Nyárádmente, Marosmente, (marosszéki, székely) Mezőség. Megkülönböztetésüket, nevüket a sajátos általajkincsről, a három folyóvölgyről és a domborzati formáról kapták. Ez az öt kistájból álló rendszer az egész régiót magába foglalja.

A kalendáris és dramatikusan népszokások gyűjtése és kutatása során, a fentiekre alapozva a néprajzi Marosszék régióban a következő vidékeket és azokon belüli kistájakat, mikrorégiókat különböztettük meg:

1. Marosszéki vagy székely Mezőség. Néprajzi szempontból nem tagolódik kisebb, jellegzetes mikrorégiókra.
2. Marosmente. Legalább három mikrorégióból áll:
 - 2.1. Vásárhely környéke, vidéke. Egykori marosszéki falvak Marosvásárhely közelében, piaci vonzaskörzetében. Integrált mikrorégió.
 - 2.2. Tulajdonképpen Marosmente (Lapos Marosmente). Az egykori vármegyei marosmenti falvak Szászrégentől délre, a Mezőség szélével együtt.
 - 2.3. Felső Marosmente. A marosmenti magyar falvak csoportja Szászrégen és Déda között, a Görgény-völgyekkel együtt.
3. Nyárádmente. A Nyárád völgyében legalább három mikrorégiót lehet megkülönböztetni:
 - 3.1. Alsó-Nyárádmente, benne Murokország és környéke. Integrált mikrorégió.
 - 3.2. Középső-Nyárádmente. Ákosfalva és Nyárádszereda közötti falvak. Jellegzetesen protestáns (református, unitárius) karakterű kistáj.
 - 3.3. Felső-Nyárádmente – benne a karakterisztikus, katolikus Szentföld és a református Bekecsalja.
4. Küküllő vidéke. Ezen a vidéken két kisebb egység körvonalazható:
 - 4.1. Alsó-Küküllő vidéke. Balavásár és Erdőszentgyörgy közötti protestáns falvak és a székely Partium római katolikus falvai.
 - 4.2. Felső-Küküllő vidéke. Erdőszentgyörgy és Sóvárad közötti falvak és a Patakmente települései.
5. Sóvidék.

Karakterisztikus kistáj a Kis-Küküllő forrásvidékén, az egykori Marossszék és Udvarhelyszék határán. A néprajzi jelenségek viszont nem a közigazgatási határokon válnak el, így nem indokolt marosszéki és udvarhelyszéki Sóvidéket megkülönböztetni.

A FARSANGI SZOKÁSOK ÉS JÁTÉKOK RÉGIÓBELI ARÁNYAI

A marosszéki farsangi szokások és játékok rendszerezését a szokásalkalmak alapján végeztük el. Ez természetesen csak egyike a néprajzi-folklorisztikai szempontoknak, nem beszélve más megközelítésmódokról (Ujváry 1988: 15–19). Egyrészt gyakorlati jellegű, megkönnyíti az anyagbemutatást, a változatok közötti eligazodást. Másrészt rávilágít a népi színjátszás alkalmosságára, a szokás, a rítus, a mindennapok és a költészet összefüggéseire, a különböző játékművek és funkciók együttélésére egy adott közösségben vagy vidéken. Ugyanakkor összehasonlíthatóvá teszi a marosszéki farsangi maszkos szokások és játékok rendszerét más magyar vidékek vagy más népek hasonló színjátékaival (Ujváry 1978; Schmidt 1962, 1965; Benes 1985; Penavin 1988; Liszka 1992; Frolec 1992; Lukács 1992; Pozsony 1998).

Az alkalmosság szerint a marosszéki maszkos szokások és játékok három nagyobb csoportra tagolódnak. Az elsőbe a farsang idején többször előadható, tehát kötetlen, főként a fonókhöz kapcsolódó, bekérezhető vagy szobai játékokat soroljuk. Ez a *farsangi dramatikus játékok* csoportja.

A második csoportba a színjátékszerű szokásokat soroljuk. Ezek egyebek mellett abban is különböznek az előbbiektől, hogy előadási idejük, alkalmuk a helyi néphagyomány szerint kötelezően a farsang vége. Tehát szorosan rögzítettek a farsang végéhez mint szokásalkalomhoz. A két csoport között az átfedés természetesen lehetséges. Ez utóbbi a *farsangvégi dramatikus szokásjátékok* csoportja.

A harmadik csoportba tartozónak azokat a maszkos játékokat véljük, amelyeknek előadása, megjelenítése a marosszéki recens hagyományban nem a farsang, de jellegükben, szerkezetükben, maszk típusukban, funkciójukban farsangiak. Farsangin ebben az értelemben a fordított világ, a farsangi szabadság és maszkos játékoság megnyilvánulásait értjük. Ezeket *farsangi jellegű szokásjátékok*knak tekintjük. Ilyen például a gircsózás aprószentek napján, a didergés, a hamubotos és egyéb maszkos alakok hűsvétkor stb.

A tematikus csoportok kialakításában elsősorban a gyűjtött anyagra támaszkodtunk, de figyelembe vettük az eddigi rendszerezést is (Ferenczi-Ujváry 1962, Székely 1965, Ujváry 1988).

A farsangi dramatikus játékok tematikus csoportjai az alábbiak:

1. Állatmaszkos játékok
2. Mitikus alakok, maszkok
3. Életfordulók játéka, paródiái
4. Zsánerfigurák, zsánermaszkos játékok
5. Az aktualitás játéka, napjaink farsangi alakjai.

Ezek a csoportok többségükben egy-egy típuscsoportot alkotnak. Fenti sorrendjük a játékok világszerűségét követi a teriomorf és mitikus maszkoktól, a szimbolikus ábrázolástól, a „mi” és az „ők” megjelenítésén át az életképszerű jelenetekig.

A farsangvégi szokásjátékok tematikus csoportjai:

1. Farsangvégi szimbolikus lakodalom
2. Vénleány- és vénlegénycsúfolás farsang végén (csutakhúzás)
3. A farsang temetése
4. Más farsangvégi utcai menetek
5. Konc király és Cibere vajda küzdelme.

A gyűjtő- és feltáró munka mennyiségi eredményei (Barabás 2009: 109–618) bizonyítják, hogy a régió népi kultúrájának valóban gazdag, sokszínű, változatos fejezete a maszkos szokások világa. A mennyiségi mutatókat és a belső arányokat tekintve a következő helyzetkép tárul elénk:

• Állatmaszkos játékok	149
• Mitikus alakok, maszkok	130
• Életfordulók játéakai	180
• Zsánermaszkos játékok	245
• Az aktualitás játéakai	71
Farsangi dramatikus játékok összesen:	775
• Farsangi szimbolikus lakodalom	18
• Vénleány és vénlegény csúfolása (csutakhúzás)	37
• A farsang temetése	38
• Más farsangvégi utcai menetek	21
• Konc király és Cibere vajda küzdelme	25
Farsangvégi dramatikus szokásjátékok összesen:	140

E mennyiségi mutatók belső aránya alapján (775–140) első szembetűnő sajátosságként azt állapíthatjuk meg, hogy a régióban jóval több játékot gyakorolhattak a teljes farsangi időben, mint a farsangvégi napokban. A maszkos játékok nem csupán a farsang végéhez kapcsolódtak, hanem egy tágabb rituális időkeretben éltek teljes életüket. (Színházi nyelven szólva: egész farsangi színiévadról beszélhetünk, nem egy-két kiemelkedő, emlékezetes előadásról). Az arányok azt is bizonyítják, hogy nem egy-két játéktípus dominált a régióban, inkább sokszínű a játékkultúrája, hiszen mindenik csoportot elég jelentős számú játék képviseli. Egyedül az aktualitás játéakai csoport százon aluli a dramatikus játékok sorában, de ennek oka abban is keresendő, hogy a témakörben nem végeztünk részletesebb gyűjtést, csak a tendenciát szerettük volna jelezni.

A régió farsangi kultúrájának jellemzése szempontjából az általános mennyiségi mutatók mellett legalább annyira fontos a játékok elterjedésének, térbeli megoszlásának vizsgálata is. Vegyük sorra a farsangi dramatikus játékok tematikus csoportjainak néhány jellemző példáját.

Az állatmaszkos játékok közül a kecskemaszkos játékok általánosan elterjedtek az egész régióban. A maroszéki Mezőségen és Marosmentén, ahol a magyarok a románokkal érintkeznek vagy együttélnek, az alakoskodót turkának nevezik. A medvemaszkos játékok szintén általánosan elterjedtek: a régió szélein inkább jellemző a medvebőr öltözet, a középső vidéken a szalma, szalmamedve. A lovat és lovast alakító játékok több vidéken elterjedtek, de alrégiók szerint más formában. A nyugati-mezőségies vidékeken a több játékosból álló, fazékfeses lóalakítás tipikus, a keleti-székelyes részen az egyszemélyes, faféses lóalakítás. A bika-, golya- és pulykamaszkos játékok inkább a keleti-székelyes alrégióban fordulnak elő. A mitikus alakok közül a szalmabábu, szalmaember egy-két mikrorégiót kivéve általános, a hamubotos viszont csak a székelyes alrégióban fordul elő. A halál és az ördög alakja az egész régióra jellemző, de sűrűbb elterjedtségűek a mezőségies alrégióban, a kormos-szilvaizes csúf farsáng pedig csak ennek az alrégióknak a sajátja. Az életfordulók játéakai közül a lakodalom általános elterjedtségű, a halottas játékok és a gyermekáldás-paródiák a mezőségi részen sűrűbbek. A zsánermaszkos játékok közül a cigányos játékok általános elterjedtségűek. A betyárjátékoknak a maroszéki Mezőségen jól strukturált, népszínműszerű változatai élnek, énekes-táncos változatban gyakoriak a Marosmentén és Nyáradmentén is, a Küküllő vidékén ritkábbak, a Sóvidéken pedig ismeretlenek a betyárjátékok. A borbély-doktor megjelenítése általános lehe-

tett, de a szász leányok megjelenítése csak a Szászrégen környéki falvak, a kovácsok a marosmenti falvak, a fonóbeli vénleányok megjelenítése csak a Középső-Nyárádmunte falvainak szokásvilágához tartozott.

A továbbiakban néhány példával szeretnők megvilágítani a régiót alkotó mikrozónák és falucsoportok sajátosságait. A maroszéki Mezőség a szép farsangnak tekintett betyáros, a csúf farsangnak tartott állatalakoskodás, az esketés- és temetésparódiák gazdag vidéke, de itt a többi játéktípus is bőven előfordul, különösen az aktualitás játéka. Ezzel szemben Marosvásárhely vidéke játékokban általában szegényes és nincsen gyakori játéktípus. A Lapos-Marosmentét a halottas játékok bősége, a sok szalmaember és állatmaszkos játék jellemzi, a szép farsangok képviselői itt is az éneklő-táncoló betyárok. A Felső-Marosmentén a betyáros mellett az énekes-táncos cigányos a kedvelt játék, de teljességgel hiányoznak az állatmaszkos játékok és a szalmaember. A magyarói játékosok (kizárólag asszonyok, leányok) igen kreatívak a balladák és irodalmi művek farsangi jelenetű alakításában. Alsó-Nyárádmuntén a legtöbb típuscsoportbeli játékot gyakorolták (kivéve a medve vagy a szalmaember), de összességében itt kevésbé gyakori a maszkos alakoskodás.

A Középső-Nyárádmunte a esketési-halottas és vénleánysírató paródiák bősége és a kontaminálódott színjátékok – pl. betyárok és falovas, halottas és cigányok – jellemzőek. A katolikus Szentföldön éppen az esketés és halottas paródiák hiánya feltűnő, ritka az állatmaszkos játék is; a betyárok, cigányok népszerűek. Ez viszont tipikus hamubotózó vidék, minden farsangi alakot kísért a hamubotos figura.

Egyedi, invariáns jelenség, hogy a mikrorégió egyik falujában, Jobbágytelkén a csúf maszkurák (az ördög, a halál, a csúf cigányok, boszorkányok) a farsangi idő előtt és után, adventben és a nagyböjt idején látogatták meg a szalmafonó közös munkaalkalmakat, ún. céheket, a szép maszkurák a farsang idején jártak. Alsó-Küküllő vidékén mindenik tematikus csoportbeli játékot gyakoroltak, gazdag a halottas játékrepertoár, egyszerűsödik a lakodalom, csak vőlegény és menyasszony megjelenítéséből állt. A Felső-Küküllő vidékén a betyárok „megritkulnak” és a Sóvidékre érve teljesen eltűnnek a játékrepertoárból. A halottas játékok is eltűnnek, illetve farsangtemetési utcai játékként élnek. A farsangi lakodalom itt is egyszerűbb formákból áll, bőségesek viszont az állatalakok, a zsáner- és aktuális figurák.

Általános sajátosságként, szabályként rögzíthető, hogy nyugatról keletre haladva, különösen a Küküllő vidékén és Sóvidéken, a farsangi alakok inkább „némák”, nem beszélnek, elfogynak a beszélő változatok.

Talán e néhány példa is bizonyítja, hogy minden mikrorégióknak volt, lehetett farsangi játékbeli sajátossága és nyomon követhető egy-egy játéktípus elterjedése és változása is. A régió egészére érvényesen fogalmazható meg, hogy a nyugati-mezősegies, vármegyei része a teljes farsangi időben előadható játékokban gazdagabb, telítettebb és „beszédesebb”, mint a keleti-szekelyes, a történeti maroszéki alrégió.

Ha viszont a farsangvégi dramatikus szokások térbeli rendszerét tekintjük, a fenti helyzetnek éppen az ellenkezője tárul elénk. A farsangvégi házról házra járó szimbolikus lakodalom a maroszéki Mezőség és a Küküllő vidéke településein szokásos, vagyis az egykori székely szék területén. A farsang temetése tematikus csoport változatai telítetten a legkeletebbi Sóvidéken jelentkeznek, de szórványosan előfordulnak a székely Partiumban és a Nyárádmuntén is. Ezekon kívül Görgényüvegcsúr sajátossága, amely egyrészt katolikus településként élénk kapcsolatot tartott a katolikus székelységgel, másrészt telepítéséből adódóan kultúrája németes vonásokat őrizhet. A régió északi részén, a Szászrégen melletti Beresztelke és Körtvélyfája, valamint a déli részén Segesvár kulturális vonzáskörzetében Pipe, Szászánadás utcai, mozgó színpados szekeres menetei szász–magyar interetnikus



kapcsolatokat sejtetnek. Szórványosan a marosszéki Mezőségen (Mezőbánd) és a Nyárádmentén (Káposztásszentmiklós, Harasztkerék) is tartottak farsangvégi összetett utcai meneteket. A székelyes alrégió sajátossága a csutakhúzás is, szórványosan a marosszéki Mezőségen és az Alsó-Küküllő vidékén is előfordult, de a csutakhúzás a régióban nyárádmenti dramatikus szokás. Itt viszont telített, minden kutatóponton gyakorolták. (Csak csodálkozhatunk, hogyan kerülhette el a *Magyar Néprajzi Atlasz* kutatópontjain gyűjtők figyelmét, hiszen egyetlen adat sem jelzi a szokás létezését a Nyárádmentén). A Konc király és Cibere vajda küzdelmének emléke szintén csak a székelyes alrégióban, egyrészt a Nyárádmente, a székely Partium és Sóvidék katolikus falvaiban farsangvégi tiltásként, szokásmagyarázó történetként, másrészt a Küküllő vidéke, Patakmente református falvaiban a gyermekek megajándékozásának epikus-dramatikus magyarázataként él.

A kartográfiai módszer jól rávilágít a farsangi szokáskultúra térbeli rendszerére, arra, hogy Marosszék régió nyugati-mezőségies-vármegyei részében a farsangi időben végig gyakorolt fonóbeli dramatikus játékok jellemzőek, tipikusak, a keleti székelyes vidékeken és a szászok szomszédságában a farsangvégi utcai, felvonulós dramatikus szokásjátékok. (A farsangon végig gyakorolt zsánermaszkos játékok térbeli rendszerét a C, a farsangvégi dramatikus szokásjátékok térbeli rendszerét a D térképlap szemlélteti).

A FARSANGI SZOKÁSOK ÉS JÁTÉKOK TÖRTÉNETI-TÁRSADALMI ÉS EGYHÁZI-FELEKEZETI KONTEXTUSA

A feltárt korpusz alapján a megjelenítési időben, alkalomban és ezzel összefüggésben a játék térformájában mutatózó sajátosságokat, kötöttségeket figyelembe véve csoportosítottuk a marosszéki farsangi játékrepertoárt. Az első csoportba a farsangon végig előadható, kötetlen, főleg a fonókhoz kapcsolódó játékokat, a másodikban kötelezően a farsang végéhez kapcsolódó, utcai felvonulós dramatikus szokásokat, a harmadikba a farsangi időn kívül gyakorolt, de farsangi jellegű szokásokat, játékokat soroltuk.

Ha ezeket a csoportokat párhuzamba állítjuk a fenti térbeli rendszerrel és a régió magyar lakosságának felekezeti megoszlásával, nyilvánvalóvá válik, hogy a szokásalkalomra és térformára koncentráló rendszerezés kontextuális megalapozottságú is. Vagyis arról van szó, hogy a régió egykori vármegyei, mezőségies, kötetlen farsangi játékokban telítettebb része szinte teljes egészében protestáns, leginkább református egyházi kultúrájú vidék. A keleti-székelyes, a történeti marosszéki, farsangvégi szokásjátékokban gazdagabb, expresszívebb része felekezetiileg változatos: érintkeznek, illetve váltakoznak a protestáns (református és unitárius), illetve római katolikus többségű vidékek.

Hogyan nyilvánulnak meg a farsangi dramatikus szokásrendszerben ezek a kontextuális összefüggések? Mivel gyűjtésünk recens terepmunkán alapszik, nem levéltári kutatásokon, nem lehet erre egyértelműen válaszolni, de bizonyosnak látszik, hogy a történeti-társadalmi és egyházi-felekezeti kontextus befolyásolta a régió farsangi kultúrájának rétegződését.

A szabad székely státusú marosszéki székelység – akárcsak a teljes székelység – életmódjához, felfogásához, mentalitásához közelebb állhattak az egész közösséget átfogó, megmozgató, szabadtéren végbemenő, nagy mulatozással, szabadsággal, sőt szabados-

sággal, „rendetlenkedéssel” járó, a farsangi időszakot záró utcai felvonulások. A vármegyei településeken az egykori jobbágy és zsellér életmód és mentalitás sajátosabb, kedvezőbb kifejezési formát találhatott a kiscsoportokat érintő, zártabb térformában, védettebb helyen, de hosszabb időperiódusban gyakorolható kötetlen farsangi játékokban.

De talán ennél is fontosabb kontextuális tényező lehetett az egyházi-felekezeti. Az egyházak közösségformáló, a mindennapi életet és az ünnepeket, rítusokat, szokásokat szabályozó szerepével az utóbbi időben több jeles szakember foglalkozott (Bálint 1976, Dömötör 1979, Ujváry 1983, Paládi-Kovács 2003a, Tátrai 2002). Többen felhívták a figyelmet arra is, hogy a reformáció után felerősödtek az egyházi és világi tiltások a farsangi szokások ellen mind általában Európában, mind konkrétan a magyarság körében (Burke 1982, Pozsony 2006, Kós 2000).

A katolikus egyház inkább megengedő magatartású volt. A farsang végén, a nagybőjt előtt engedélyezte a multságokat, „pogány” rítusokat, utcai felvonulásokat, a katolikus vidékeken így ezek továbbra is megmaradhattak, alakulhattak. A protestáns egyházak sokkal szigorúbban léptek fel az „ördög ünnepének” megnyilvánulásai ellen. A reformáció után a protestáns jellegűvé vált vidékeken az azelőtti egységes össznépi farsangi szokásoknak és játékoknak az egyházi-világi hatóságok elől viszonylag zárt térbe, népi intézménybe, a fonóba kellett visszahúzódniuk, ahol viszont az archaikus szokásformák is fennmaradhattak. Másrészt a fonó az egész farsangi periódusban működött, tehát adott volt a keret és lehetőség a farsangi szokások széthúzására, szóródására az egész farsangi időszakban. A székely székeken, főleg a katolikus vidékeken az egyház által megengedett, felügyeletével végbemenő szokásokat szabadabban gyakorolhatták. A fonó ezeken a vidékeken is jeles szokás- és játékkalomból, de nem annyira sűrű játékkendő, mint a vármegyei református településeken. A székelyes vidékeken elvált a fonóbeli, estéli játékok rétege a farsangot lezáró, általában nappali szokáseseményektől.

Mindezek a tényezők hozzájárulhattak a maszkos alakoskodás régióbeli kötöttségének kialakulásához. A kép további árnyalásra szorul, de a marosszéki farsangi játékrepertoár a maszkos alakoskodás alkalomhoz kötöttségét dokumentálja, illetve azt a stádiumot, amikor a maszkos alakoskodás jórészt a farsangi időkeretben zajlott.

A történeti-társadalmi és egyházi-felekezeti kontextus befolyásoló szerepét a farsangi szokások életében napjainkig nyomon követhetjük. Az egykori különbségek a 20. századra egységesültek, de újabb polarítás is megjelent, amit az archaikus és hagyományörző, valamint a hagyományait levetkező, integrált tipológiában és mentalitásban lehetne legegyszerűbben megragadni. Ezek a kontextuális különbségek nemcsak egy-egy vidékre jellemzőek, hanem falucsoportokra, szomszéd falvakra, sőt falurészekre is.

A mindenkori hatalom leginkább tiltással és üldözéssel, fizikai erőszakkal próbálta megfékezni, kiirtani a farsangi játékokat. Amint a bemutatott példáink is bizonyították: kevés sikerrel. Az egyházi hatóságok közvetlen tiltó beavatkozására a gyűjtés alapján az elmúlt száz évben kevés próba volt, de elítélő véleményüket többször hangoztatták.

Napjainkra legtöbb helyen megfordult mind a hatalmi intézmények, mind az egyházak vezetőinek viszonyulása. A magyar identitás megőrzésében, a közösségépítésben, az ünnepek szervezésében a helyi farsangi szokásokra is támaszkodnak. Ez a tendencia erőteljesebb az etnikai határsávban vagy az etnikailag vegyes vidékeken, itt viszont napjainkban is érzékelhető a burkolt akadályoztatás az állami hatóságok részéről. A székelyes vidékeken a hatóságok részéről inkább az elfogadás vagy a konkrét támogatás, néha éppen a kisajátítás tendenciája jellemző, az egyházak részéről pedig a tartózkodás, belenyugvás vagy éppenséggel a megróvás, a templomi „kipredikálás”.

SZAKIRODALOM

BARABÁS Jenő

1980 Népi kultúra zonális struktúrája. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Néprajzi csoportok kutatási módszerei*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 23–39.

BARABÁS László

2009 *Akiket fog a figura. Dramatikus szokások, népi színhátékok Marosszéken*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

BÁLINT Sándor

1976 *Karácsony, húsvét, pünkösöd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Szent István Társulat – Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

BENES, Bohuslav

1984 A népi színhátás elmélete P. Bogatirjov értelmezésében és a kutatás mai helyzete. In: Verebélyi Kincsó (szerk.): *Folcloristica 8. A néphagyomány alakulása*. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 285–315.

BORSOS Balázs

2001a A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Lehetőségek, módszerek, problémák. In: Hála József – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 181–198.2001b A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom XXI*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 31–59.2002 „A régi jó régió”. A magyar népi kultúra számítógép meghatározta területi egységeinek elnevezése kérdéséről. *Néprajzi Látóhatár XI*. (1–4) 103–113.

BURKE, Peter

1991 *Népi kultúra a kora újkori Európában*. Századvég Kiadó – Hajnal István Kör, Budapest.

DÖMÖTÖR Tekla

1979 *Naptári ünnepek – népi színhátás*. Második kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

FERENCZI Imre – UJVÁRY Zoltán

1962 Farsangi dramatikus játékok Szatmárban. *Műveltség és hagyomány IV*. Tankönyvkiadó, Budapest.

FROLEC, Vaclav

1992 Fasching in der Tschechoslowakei. *Ethnologia Europae Centralis 2*. Brno, 13–21.

GLOTZ, Samuel (ed.)

1977 *Le masque dans la tradition européenne*. Paris.

KÓS Károly

2000 *A Mezőség néprajza I–II*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

LISZKA József

1992 Farsang végi szokások a Kisalföld északi felén. In: Uő: *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából*. (A Magyarországtudatás könyvtára, XII.) Teleki László Alapítvány, Budapest, 99–114.

LUKÁCS László

1992 Farsangi népszokások Alsóőrben és Óriszigeten. *Savaria. A Vas megyei múzeum értesítője*. 51–58.

PALÁDI–KOVÁCS Attila

2003a A kulturális régiók néprajzi vizsgálata. In: *Uő: Tájak, népek, népcsoportok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

2003b Erdély néprajza. Hozzászólás Kósa László cikkéhez. In: *Uő: Tájak, népek, népcsoportok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PENAVIN Olga

1988 *Népi kalendárium*. Forum Könyvkiadó, Újvidék.

POZSONY Ferenc

1997 *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. (Krónika könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

1998 *Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi jeles napi szokásokban*. (Krónika könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

2006 *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

SCHMIDT, Leopold

1962 *Das deutsche volksschauspiel*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.

1965 *Le theatre populaire européen*. Maisonneuve et Larose, Paris.

SZÉKELY György

1965 *Színháztípusok dramaturgiája*. (Színházi tanulmányok, 11.) Színháztudományi Intézet, Budapest.

TÁTRAI Zsuzsánna

2002 Kalendáris szokásaink táji tagoltsága. *Néprajzi Látóhatár* XI. (1–4) 317–339.

UJVÁRY Zoltán

1976 *A temetés paródiája. Temetés és halál a népi játékokban*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.

1983 *Játék és maszk. Dramatikus népszokások I–III*. Bihari Múzeum, Debrecen.

1988 *Játék és maszk. Dramatikus népszokások IV*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.

CONTEXTUL ISTORIC ȘI ECLESIASTIC AL RĂSPÂNDIRII OBICEIURILOR ȘI JOCURILOR DE CARNAVAL ÎN REGIUNEA MUREȘ

Secuimea cu statut liber din regiunea Mureșului – la fel ca întreaga secuime – avuse un mod de viață, o percepție a lumii, o mentalitate care permitea marșurile stradale de la sfârșitul perioadei carnavalului, evenimente care aveau loc în aer liber, mobilizau întreaga populație și includeau petreceri libere, chiar indecente. În localitățile comitatelor modul de viață și mentalitatea iobagilor și jelerilor de odinioară s-a putut manifesta mai bine prin jocuri de carnaval mai informale, ce se desfășurau în spații mai închise, locațiuni mai protejate, dar pentru o perioadă mai lungă de timp, adresându-se unor grupuri mai restrânse. Puterea a încercat din totdeauna să stopeze, să elimine aceste evenimente prin interdicții, persecuții și violență fizică. Așa cum reiese din exemplele pe care le-am prezentat: fără prea mare succes.

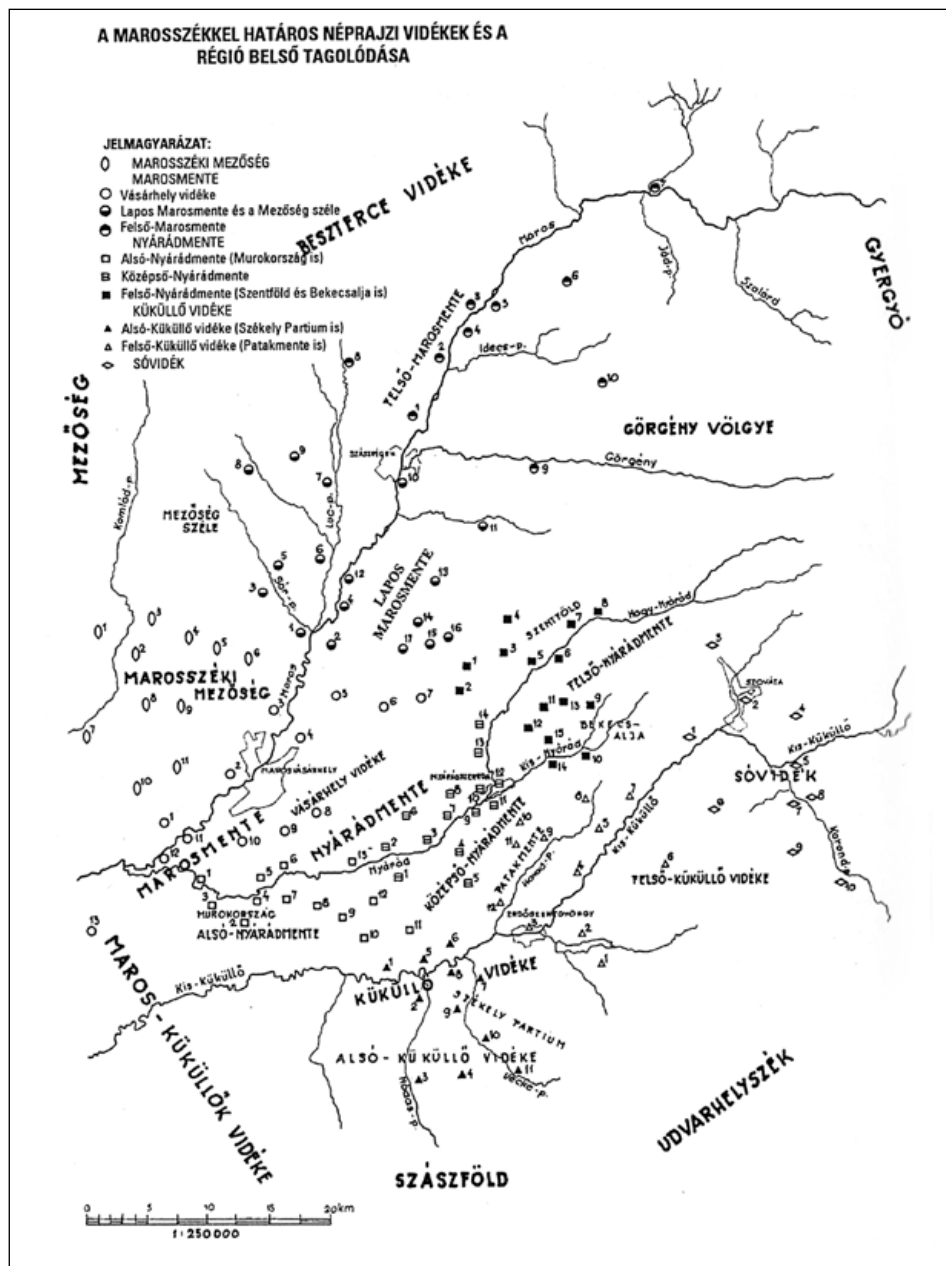


THE HISTORICAL AND ECCLESIASTIC CONTEXT OF THE RATIO OF CARNIVAL CUSTOMS IN MUREȘ REGION

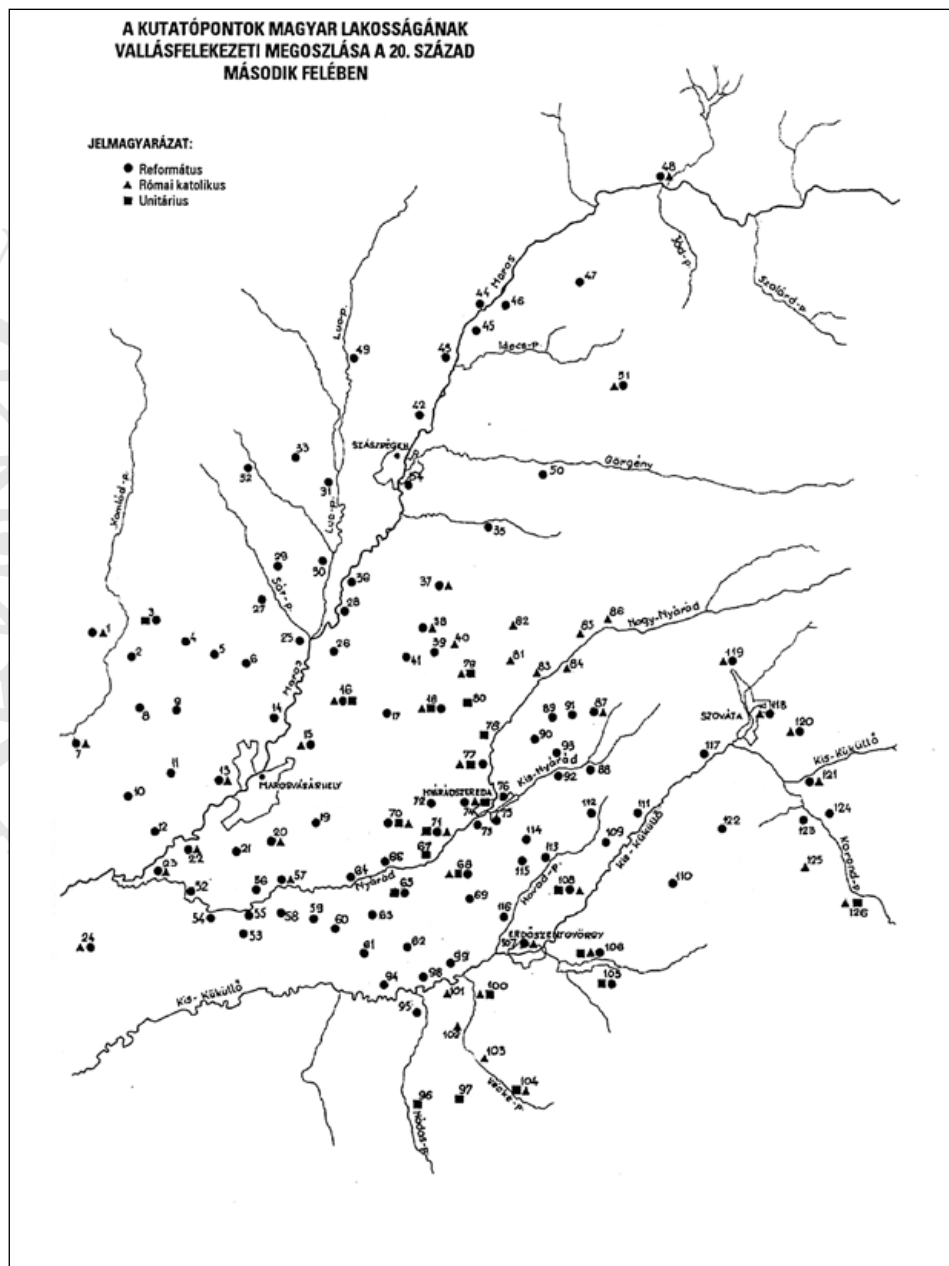
The privileged Szeklers of Mureș region – just like all Szeklers – had a lifestyle, conception and mentality which suited the existence of the public manifestations at the end of the carnival season, outdoor events mobilizing the whole community, including partying, freedom, even indecency. The county settlements with the once existing lifestyle and mentality of serfdom and cottars preferred specific forms of more informal carnival games, addressing smaller groups, taking place in closed, protected places, but for longer periods of time. The ruling power has always tried to stop, to annihilate these carnival games with banning, persecution and physical violence. But as the presented examples show: with no major success.



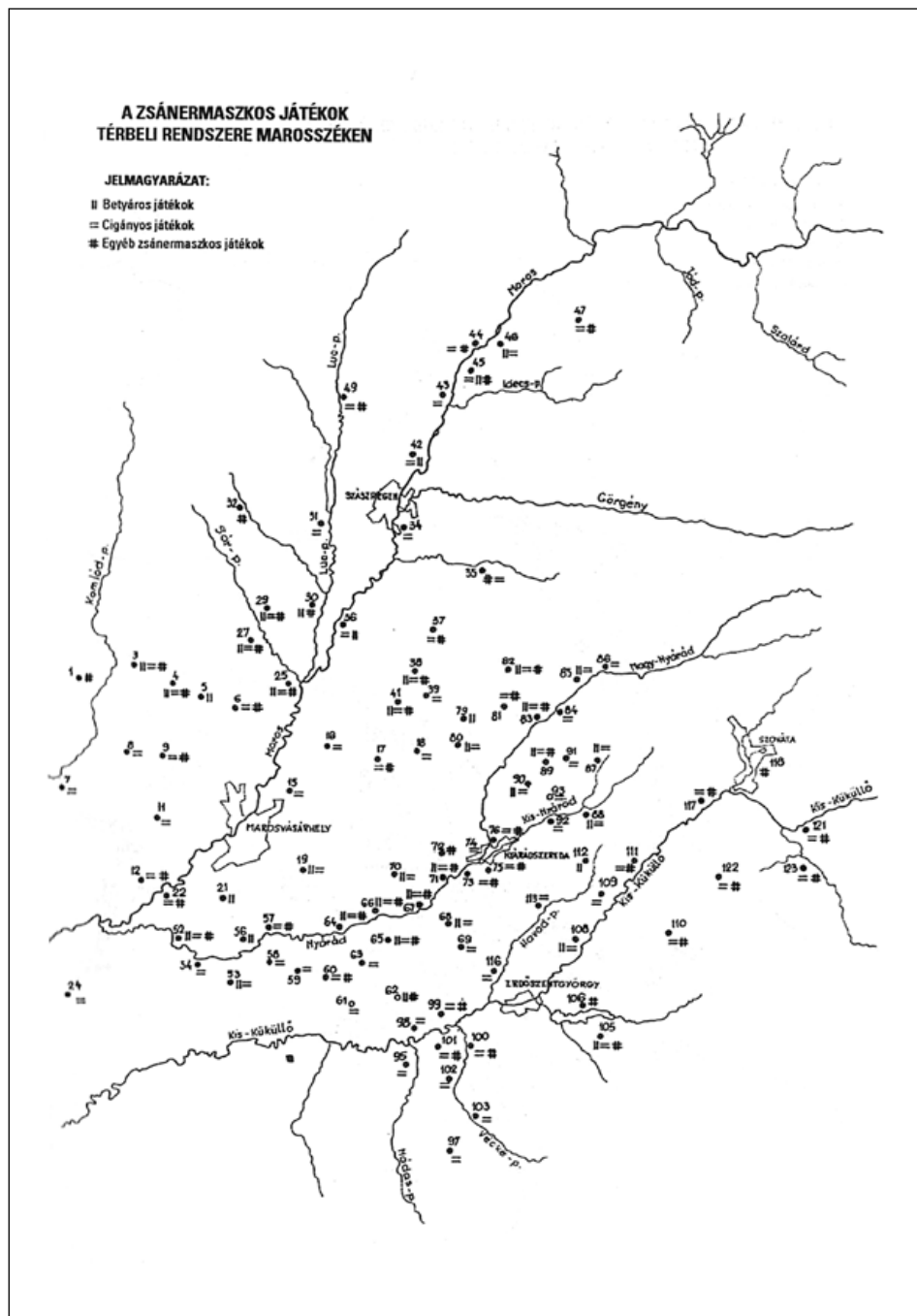
TÉRKÉPEK



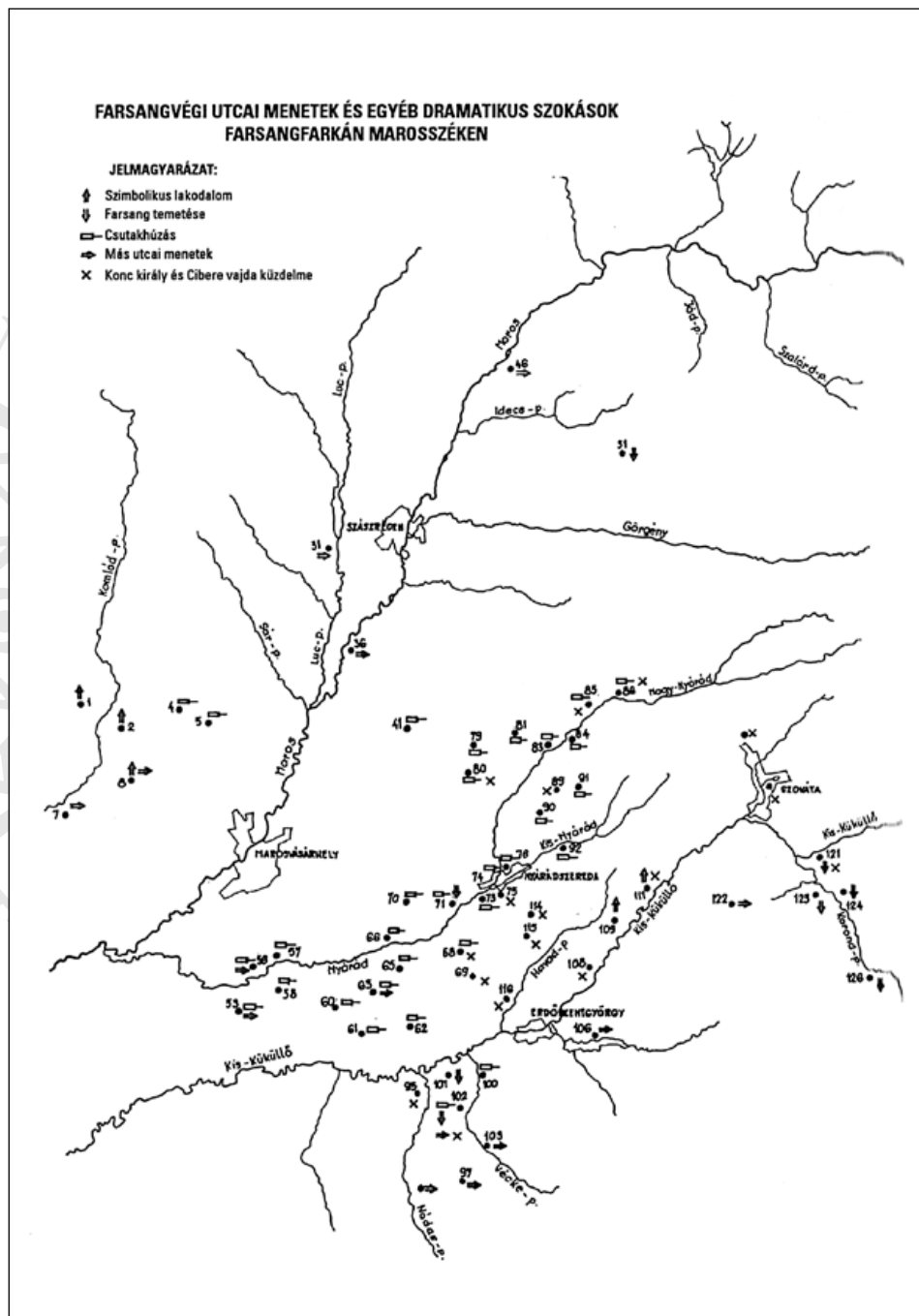
A térkép



B térkép



C térkép



D térkép